

Paraules de presentació del llibre de F. X. Torres Peters *Dos capbreus del segle XIII**

per Maria Lena Mateu Prats

Excel·lentíssim i Reverendíssim Senyor Bisbe. Molt Il·lustres Canonges. Benvenguts tots. Abans de referir-me al llibre de mossèn Francesc Xavier Torres Peters que tenc l'immerescut honor de presentar, em pareix oportú recordar altres dues obres del mateix autor que constitueixen, igualment, la transcripció i introducció històrica d'altres dos capbreus: El de l'arquebisbe Ènnec de Valterra (de la darrerria del s. XIV), i el dels arquebisbes de Tarragona Gonçal Ferrandis d'Hixar i de Domènec Ram, cardenal (dels anys trenta de la centúria següent). Obres, ambdues, mereixedores, per la seua qualitat científica, del Premi Vuit d'Agost que concedeix el Consell Insular d'Eivissa.

Si dita denominació de *vuit d'agost* fa referència, com és ben sabut, a la data en què les Pitiüses, l'any 1235, varen entrar dins la cultura de la societat occidental, ve així també a propòsit servir-nos d'ella com a punt de partida de la nostra exposició per contextualitzar els dos capbreus dels quals aquí tractam: *L'Antich de Eviça* (ja consultat per altres autors) i el del *Llibre Verd* de Tarragona (desconegut en la bibliografia actual).

El primer d'ells, corresponent als béns de Nunó Sanç, pareix tractar-se [...] d'una còpia de la informació recollida majoritàriament en vida del propi comte de Rosselló; còpia tal vegada feta abans del 1273, que, en una època incerta, va passar a l'arxiu de la catedral de Tarragona, i tornà a Eivissa el 1784, en haver-se erigit la pròpia diòcesi. El segon, corres-

ponent a l'herència deixada per Guillem de Montgrí, es degué redactar cap al 1276 sobre documents anteriors dispersos, i avui es conserva a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

D'aquesta manera, F. X. Torres Peters, mogut per la seua inquietud científica i pel desig de facilitar la consulta a altres investigadors, ha realitzat la seua tasca de recerca i compilació (amb el buidatge i processament de les dades més rellevants) dins i fora dels límits illencs. En el primer cas, en l'Arxiu Històric de la Pabordia d'Eivissa (Arxiu Històric Diocesà), que ell mateix ve organitzant, juntament amb el també Molt Il·lustre Canonge Mossèn Joan Planells Ripoll. En el segon, en el ja mencionat Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, on ha descobert amb goig el referit capbreu del *Llibre Verd* que ara, amb la seua generositat científica, posa a les nostres mans.

En allò que respecta al contingut mateix d'aquest tipus de documents, pot resultar convenient per als que, com jo, no som precisament especials coneixedors de la matèria, començar recollint la seua definició com una escriptura en què consta el reconeixement de drets i rendes que feien els vassalls/emfiteutes al seu senyor; es tracta, de fet, d'un document de gestió de domini senyorial. Dins la distinció establerta al respecte, aquí ens trobam amb el tipus de capbreu més nombrós, de rendes, que especifica els drets i les rendes d'un senyor, ja de particular a particular. Al temps que, per la seua data,

havien passat de ser una relació fixa a esdevenir un instrument periòdicament posat al dia, sumament útil tant en el seu moment, per al poder senyorial sobre les persones i les terres, com actualment per a nosaltres en el camp d'estudi.

No obstant això, a l'hora del seu aprofitament científic, el mateix autor ens adverteix que, en limitar-se a enumerar les diverses propietats subjectes a un cànon anual (pagador en moneda o espècie), queda lluny de contemplar la totalitat d'alqueries, rafals, horts o vinyes existents, ja amb el càrrec d'uns impostos variables cada any [...]. Si bé –subsanant almenys parcialment la referida parcialitat– s'ha de tenir en compte que molts dels propietaris consignats també devien posseir terres a la campanya.

Pel que fa a l'especial valor dels capbreus com a font d'estudi, tal com es desprèn de l'anterior i així mateix s'ha reconegut, ofereixen informació molt interessant respecte a l'economia, la composició social dels habitants i l'entorn geogràfic d'un poble com en aquest cas és el d'Eivissa al s. XIII. D'aquesta manera, mitjançant les dades registrades, com són els antropònims, els topònims i la reconstrucció de la geografia rural i urbana, es pot recuperar part del patrimoni cultural.

Al respecte, a Francesc Torres li sembla d'especial interès constatar que la majoria dels hisendats registrats constitueixen la primera o, com a molt, segona, generació de pobladors de les nostres illes, establerts arran de la reconquesta

Acte de presentació del llibre *Dos capbreus del segle XIII*. D'esquerra a dreta: Maria Lena Mateu Prats, Vicente Juan Segura, Francesc X. Torres Peters i Joan Planells Ripoll Murtera.

de 1235. I amb satisfacció verifica que bona part dels seus llinatges (Balansat, Castelló, Ferrer, Marí, Serra, o el seu propi, Torres...) coincideixen amb una gran part dels que aquí venen considerant-se "de tota la vida".

Pràcticament des d'aquesta mateixa vessant, la conjugació dels presents manuscrits amb altres fonts d'investigació permet als estudiosos anar perfilant el progressiu procés de colonització, observant com, a poc a poc, van arribant persones del continent, en la seua major part provinents de terres catalanes, animades per les generoses franquesses legals ofertes i, sobretot, per la possibilitat de prosperar, obtenint una vida més digna, mitjançant el treball de la terra o l'exercici d'algun ofici.

En íntima connexió amb el dit desenvolupament demogràfic, està, per exemple, el caràcter urbanístic que afecta el nucli escalonat de Vila i que, lògicament, al seu torn ve mereixent l'atenció d'alguns dels nostres investigadors més rellevants, com ara és el cas d'en Francesc Torres Peters. Servint-nos de les seues apreciacions podem visualitzar aquest conjunt urbà a mitjans del s. XIII

configurat pel castell, l'almudaina, la vila mitjana i la vila inferior, amb la costa extramurs. Això és, un ampli espai rocós on ja es pot reconèixer (concretament al nord de la fortalesa, cap a ponent), l'incipient creixement del raval. "Dins aquest ampli terreny d'instal·lacions auxiliars i d'urbanisme emergent —escrui— s'endinsava la Barbacana, apèndix d'avançada defensiva de la murada. Al pla vora el port, els camps de la Mar (avui la Marina), quallat de farraginars, d'horts i d'hortets, alguns dels quals van guanyant-se al Prat que envolta la badia, com a precedent de les Feixes".

Per més que les lògiques limitacions de temps amb què comptam ens impedeixin estendre aquesta presentació, no podem oblidar la referència a una zona encara no dividida, l'anomenat *comú*, en els citats espais extramurs, a la porció que va ser de Nunó Sanç, més avall de la Barbacana. Zona que, en no dividir-se físicament mai en mans privades, cal suposar que passà a afegir-se a allò que més endavant es denomina *jurisdicció comuna* als capbreus en altres fonts posteriors.

Així ho manté Torres Peters, que remarca que aquesta darrera observació també és aplicable a l'illa de Formentera, per la qual cosa ve demostrant la indivisió física, en contra d'allò que s'havia formulat. Precisament —afegeix—, una nova referència al *Llibre Verd* —ja avançada l'any 2007— ve a avalar la dita teoria. Ens referim al fet que els religiosos del Monestir de Santa Maria de la Mola, com a amos d'una quarta part de l'illa, cobrassin la part que els corresponia del muntant total del cens (inclòs el corresponent a la Torreta o s'Espalmador), en funció de la possessió *pro indiviso*, sense entrar aquí en altres precisions.

Estic segura que altres persones, especialistes en la matèria, haurien sabut destacar moltes altres observacions d'aquesta publicació. En tot cas, queda ja a l'abast de tothom, perquè cadascú puga extreure les seues particulars deduccions, de la mà d'aquest erudit eclesiàstic. Sense cap dubte —i compartint allò exposat per ell mateix—, per al plaer dels historiadors i dels interessats en el nostre passat i en els seus protagonistes, els nostres avantpassats. ■

* Aquest text fou llegit per l'autora el dia 27 de gener de 2009, en què es presentà el llibre de Francesc Xavier Torres Peters *Dos capbreus del segle XIII*.